

РОЗДІЛ 4 ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.32

ОПЕРАТИВНО-ГОСПОДАРСЬКІ САНКЦІЇ У СФЕРІ ГАЗОПОСТАЧАННЯ

BUSINESS SANCTIONS IN GAS SUPPLY FIELD

Бучинська А.Й.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства
Житомирського національного агроекологічного університету*

Машевська Д.О.,

*студентка
Житомирського національного агроекологічного університету*

У статті досліджується практика застосування оперативно-господарських санкцій у сфері газопостачання у спорах щодо стягнення вартості необлікованих (донарахованих) об'ємів (обсягів) природного газу. Виявлено, що у Типовому договорі розподілу газу прямо не вживається термін «оперативно-господарська санкція», що на практиці дає підстави оператору ГРМ заперечувати її застосування до споживачів та дає право останнім на її скасування в судовому порядку. Зроблено висновок про необхідність узагальнення практики Верховним Судом з питань застосування оперативно-господарських санкцій у газопостачанні.

Ключові слова: оперативно-господарські санкції, газопостачання, споживач, договір, необлікований (донарахований) природний газ.

В статье исследуется практика применения оперативно-хозяйственных санкций в сфере газоснабжения в спорах о взыскании стоимости неучтенных (доначисленных) объемов природного газа. Выявлено, что в Типовом договоре распределения газа прямо не употребляется термин «оперативно-хозяйственная санкция», что на практике дает основания оператору ГРС отрицать ее применение к потребителям и дает право последним на ее отмену в судебном порядке. Сделан вывод о необходимости обобщения практики Верховным Судом по вопросам применения оперативно-хозяйственных санкций в газоснабжении.

Ключевые слова: оперативно-хозяйственные санкции, газоснабжение, потребитель, договор, неучтенный (доначисленный) природный газ.

This article researches the court practice of business sanctions in gas supply field, specifically about recovering the cost of unaccounted volumes of natural gas cases. It was discovered, that the Standard Contract does not mention "business sanction" term, which gives an opportunity to gas distribution companies a legal reason to dispute the right to apply mentioned Contract to consumers and to challenge it in court. Author made a conclusion about the necessity of generalizing court practice in such cases by the Supreme Court.

Key words: business sanctions, gas supply, consumer, commercial court, unaccounted natural gas supply.

09.04.2015 р. було прийнято Закон України «Про ринок природного газу» (введено в дію з 01.10.2015 р.), який визначає правові засади функціонування ринку природного газу України, заснованого на принципах вільної конкуренції, належного захисту прав споживачів та безпеки постачання природного газу (далі – Закон) [1].

Статтею 40 Закону унормовано, що розподіл природного газу здійснюється на підставі та умовах договору розподілу природного газу в порядку, передбаченому Кодексом газорозподільних систем та іншими нормативно-правовими актами.

30.09.2015 р. Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (далі – Регулятор) було прийнято низку постанов, спрямованих на реалізацію Закону: постанову № 2493 «Про затвердження Кодексу газотранспортної системи» [2], постанову № 2494 «Про затвердження Кодексу газорозподільних систем» [3], постанову № 2496 «Про затвердження Правил постачання природного газу» [4], постанову № 2497 «Про затвердження Типового договору транспортування природного газу» [5], постанову № 2498 «Про затвердження Типового договору розподілу природного газу» [6], які водночас із іншими нормативно-правовими актами визначають правову основу державного регулювання монопольних ринків (транспортування, розподілу, зберігання, послуг установки LNG).

Згідно з умовою пункту 1.3. Типового договору розподілу природного газу, п. 2 глави 1 та п. 7 глави 3 розділу VI Кодексу газорозподільних систем фактом приєднання споживача до умов Типового договору розподілу є вчинення ним будь-яких дій, які засвідчують його бажання укласти Договір (зокрема, сплата рахунка оператора

ГРМ та/або документально підтверджене споживання природного газу) [6].

Отже, приєднуючись до Типового договору розподілу, споживач погоджується на всі його типові умови, зокрема і на умову абз. 3 п. 5.2 про те, що у разі відсутності комерційного вузла обліку в оператора ГРМ беруться дані комерційного вузла обліку споживача, а також умову абз. 1 п. 5.2 та п. 5.4 про те, що визначення об'єму розподіленого споживачу і спожитого ним природного газу здійснюється також з урахуванням регламентних процедур, передбачених Кодексом газорозподільних систем.

Відповідно до умов абз. 7 п. 5.5 та п.п. 4 п. 7.2 Типового договору розподілу, до якого приєднується споживач, та абз. 6 п. 4 глави 4 розділу IX, п. 2 глави 9 розділу X Кодексу газорозподільних систем оператор ГРМ має право здійснювати контрольні зняття показань лічильника природного газу споживача та перевіряти його роботу у порядку, визначеному Кодексом газорозподільних систем.

Відповідно до п. 2 глави 9 розділу X Кодексу газорозподільних систем оператор ГРМ може здійснювати перевірку комерційного вузла обліку газу, а також контрольний огляд вузла обліку природного газу у будь-який час доби [3].

Відповідно до п.п. 5 п. 1 глави 2 розділу XI Кодексу ГРМ до порушень споживача та несанкціонованого споживача, які кваліфікуються як несанкціонований відбір природного газу з ГРМ (крадіжка газу) та внаслідок яких щодо них здійснюється нарахування необлікованих об'ємів (обсягів) природного газу, належить несанкціоноване підключення газових приладів, внаслідок якого перевищується діапазон обчислення вузла обліку (сумарна номінальна потужність газових приладів і пристроїв перевищує діапазон обчислення вузла обліку) [3].

Відповідно до п. 3 глави 4 розділу XI Кодексу ГРМ за виявлене порушення, передбачене у п.п. 5 п. 1 глави 2 цього розділу розрахунок об'єму необлікованого природного газу здійснюється за номінальною потужністю газового обладнання за період з дня останнього контрольного зняття показань лічильника (контрольного огляду вузла обліку або його перевірки) до дня виявлення порушення (але не більше ніж за 6 місяців) та з урахуванням строку на його усунення [3].

Водночас п. 12 глави 5 розділу XI Кодексу ГРМ передбачає право споживача оскаржити об'єм та/або вартість необлікованого (донарахованого) природного газу оператором ГРМ у судовому порядку. Підпункт 8 п. 7.1 розділу 7 «Права та обов'язки сторін» Типового договору розподілу зобов'язує оператора ГРМ здійснювати перерахунок об'ємів (обсягів) розподіленого природного газу по об'єкту споживача відповідно до вимог Кодексу газорозподільних систем [3].

Право на оскарження в судовому порядку визначеного оператором ГРМ об'єму та/або вартості необлікованого (донарахованого) природного газу має відповідати певному способу захисту порушеного права, який відсутній у числі способів, передбачених ст. 16 ЦК України [7] та ст. 20 ГК України, але передбачений ч. 2 ст. 237 ГК України – це позов про скасування оперативного-господарської санкції, застосованої оператором ГРМ [8].

Відповідно до ч. 2 ст. 20 ГК кожний суб'єкт господарювання та споживач має право на захист своїх прав і законних інтересів. Права та законні інтереси зазначених суб'єктів захищаються шляхом визнання повністю або частково недійсними актів органів державної влади та органів місцевого самоврядування, актів інших суб'єктів, що суперечать законодавству, обмежують права та законні інтереси суб'єкта господарювання або споживачів, а також шляхом визнання недійсними господарських угод з підстав, передбачених законом.

Необхідність ефективного захисту прав суб'єктів господарювання, порушених їх контрагентами, зумовила запровадження в законодавстві такого виду відповідальності за порушення у сфері господарювання, як оперативного-господарські санкції. Як визначає їх норма ч. 1 ст. 235 ГК України, оперативного-господарські санкції – це заходи оперативного впливу на правопорушника для припинення або попередження повторення порушень зобов'язання, що вживаються самими сторонами зобов'язання в односторонньому порядку. Оперативного-господарські санкції застосовуються управненою стороною в односторонньому порядку для припинення або попередження повторення порушення господарського зобов'язання іншою стороною (ч. 1 ст. 235 ГК України).

Важливо, що правило частини 3 статті 235 ГК України передбачає, що оперативного-господарські санкції застосовуються незалежно від вини суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання.

Водночас стаття 236 ГК України визначає види оперативного-господарських санкцій, які сторони можуть передбачити у господарських договорах, та містить правило про те, що їх перелік не є вичерпним, і що сторони можуть передбачити в договорі інші види таких санкцій.

Проте використання стороною зобов'язання права на застосування оперативного-господарської санкції має бути обґрунтованим та не повинно мати ознак зловживання правом. Сторона, до якої застосовано в односторонньому порядку оперативного-господарську санкцію, не може бути обмежена у праві звернутися до суду для її скасування. Таке право передбачено ч. 2 ст. 237 ГК України. Воно включає можливість заявити позовні вимоги про скасування санкції та (або) про відшкодування збитків, завданих її застосуванням.

Чинне законодавство не містить однозначного визначення того, яким є предмет доказування у справах про

оскарження оперативного-господарських санкцій. Основною причиною, з якої розуміння предмета доказування є неоднозначним, є неоднакові підходи до розуміння поняття «факт порушення» в контексті ч. 1 ст. 237 ГК України, адже саме факт порушення господарського зобов'язання другою стороною є необхідною і достатньою умовою для застосування санкцій [8].

У разі оскарження оперативного-господарських санкцій, безпосередньо передбачених у ч. 1 ст. 236 ГК України, поняття «факт порушення» не викликає неоднозначного розуміння. Так, підставами для відстрочення управненою стороною відвантаження продукції чи виконання робіт є конкретні порушення – прострочення виставлення акредитива платником, припинення видачі банківських позичок та інші схожі порушення. Проте у разі оскарження такої оперативного-господарської санкції, як донарахування необлікованого природного газу постачальником споживачеві для сплати, поняття «факт порушення» може тлумачитися по-різному: звужено (наприклад, зрив пломби тягне донарахування) та розширено (коли постачальник має довести, що зрив пломби потягнув можливість необлікованого споживання).

Тому нормами ст. 20 та ч. 2 ст. 237 ГК України передбачений баланс між застосуванням управненою стороною позасудового способу захисту порушеного права (застосування оперативного-господарської санкції) та між застосуванням виключно судового захисту свого порушеного права боржником (скасування оперативного-господарської санкції). Водночас право боржника вимагати скасування застосованої управненою стороною оперативного-господарської санкції у судовому порядку обмежується його обов'язком доведення неправомірності її застосування [8].

Із положень ст.ст. 235–237 ГК України випливає, що юридичною підставою застосування оперативного-господарських санкцій є господарський договір (ч. 2 ст. 235), фактичною підставою для застосування оперативного-господарських санкцій є порушення господарського зобов'язання другою стороною (ч. 1 ст. 237). Ці санкції застосовуються незалежно від вини суб'єкта, який порушив господарське зобов'язання (ч. 3 ст. 235). Передбачено позаретензійний та позасудовий порядок їх застосування (ч. 1 ст. 237). Вид оперативного-господарської санкції та порядок її застосування визначається господарським договором (ч. 2 ст. 236, ч. 2 ст. 237). Зацікавлена сторона має право звернутись до суду із заявою про скасування оперативного-господарської санкції у разі її неправомірного застосування (ч. 2 ст. 237). Застосування оперативного-господарських санкцій не виключає можливості відшкодування збитків та стягнення штрафних санкцій (ч. 3 ст. 237).

Оперативного-господарські санкції застосовуються, якщо їх види передбачені договором. У Типовому договорі розподілу газу прямо не вживається термін «оперативного-господарська санкція», що на практиці дає підстави оператору ГРМ заперечувати її застосування до споживачів та дає право останнім на її скасування.

Тому для правильного розуміння правової природи п. 12 глави 5 розділу XI Кодексу ГРМ слід враховувати, що частина 2 ст. 193 ГК України імперативно передбачає, що порушення зобов'язань є підставою для застосування господарських санкцій, передбачених цим Кодексом, іншими законами або договорами.

Отже, господарське зобов'язання не обмежується умовами господарського договору, зокрема Типового договору розподілу газу, оскільки виникає також безпосередньо із закону або іншого нормативно-правового акта, що регулює господарську діяльність. У разі порушення такого господарського зобов'язання до суб'єкта господарювання можуть бути застосовані господарські санкції, різновидом яких є оперативного-господарські санкції.

Кодекс ГРМ регулює господарську діяльність оператора ГРМ, постачальника та споживача на ринку споживан-

ня природного газу, тому між цими суб'єктами виникають господарські зобов'язання безпосередньо із приписів цього нормативно-правового акта.

Згідно із правилом ч. 1 ст. 237 ГК України підставою для застосування оперативно-господарських санкцій є факт порушення господарського зобов'язання другою стороною (і не тільки такого, що виникло з господарського договору).

У п. 1.2 Типового договору розподілу природного газу прямо передбачено, що умови цього Договору однакові для всіх споживачів України та розроблені відповідно до Закону України «Про ринок природного газу» і Кодексу газорозподільних систем [1]. Отже, застосування правил Кодексу ГРМ є умовою Типового договору розподілу природного газу, яка не потребує дублювання його норм (процедур) у самому договорі.

Окрім того, донарахований споживачу оператором ГРМ об'єм розподіленого природного газу не є фактично спожитим, а є технічним розрахунком, тому має санкційний характер за процедурою його встановлення (виключно для задоволення акта про порушення).

Якщо природний ресурс фактично спожито у більших обсягах, ніж передбачено у договорі, він підлягає оплаті за договірною ціною без застосування регламентних процедур, передбачених у розділі XI Кодексу ГРМ [3].

З огляду на це споживач може у судовому порядку оскаржити як об'єм донарахованого природного газу, так і його вартість, якщо розрахунок необлікованого (донарахованого) природного газу виконано оператором ГРМ не відповідно до вимог Кодексу ГРМ.

Оскільки термін «оперативно-господарська санкція» прямо не передбачений Кодексом ГРМ, то для правильного застосування п. 12 глави 5 розділу XI Кодексу ГРМ є необхідною правова позиція Верховного Суду (як свого часу у 2011 році була розв'язана вищою касаційною інстанцією

суперечка між споживачами електричної енергії та її постачальниками щодо правової природи технічних розрахунків цього енергоресурсу на підставі актів про порушення ПКЕЕ (Правил користування електричною енергією)).

Зокрема, Верховний Суд України у постанові від 16 травня 2011 р., переглянувши справу з мотивів неоднакового застосування судом касаційної інстанції тих самих норм матеріального права, дійшов висновку про те, що рішення постачальника електричної енергії про донарахування споживачу вартості недоврахованої спожитої електроенергії є саме оперативно-господарською санкцією, а не актом ненормативного характеру в розумінні частини 2 статті 20 ГК України. Оскільки в цій постанові, як і в кількох подібних, не ставилося питання щодо тлумачення поняття «факт порушення» як підстави для застосування оперативно-господарських санкцій, то сьогодні відсутня обов'язкова для застосування правова позиція стосовно того, що слід вважати таким порушенням (постанова Верховного Суду України від 16.05.2011 р. № 3-38rc11) [9].

Отже, дослідивши застосування оперативно-господарських санкцій у сфері газопостачання, можна дійти висновку, що такий вид господарських санкцій на практиці застосовується Оператором ГРМ у вигляді донарахування необлікованих об'ємів (обсягів) природного газу у випадку вчинення споживачем, такого правопорушення, як несанкціоноване підключення газових приладів, внаслідок якого перевищується діапазон обчислення вузла обліку. Аналіз положень Кодексу ГРМ та Типового договору розподілу газу дозволяє стверджувати, що термін «оперативно-господарська санкція» прямо в них не передбачений, що на практиці дає підстави оператору ГРМ заперечувати її застосування до споживачів та дає право останнім на її скасування в судовому порядку. З огляду на це для правильного застосування п. 12 глави 5 розділу XI Кодексу ГРМ є необхідною правова позиція Верховного Суду.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про ринок природного газу: Закон України від 09.04.2015 р. № 329-VIII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради (ВВР). 2015. № 27. Ст. 234.
2. Про затвердження Кодексу газотранспортної системи: постанова НКРЕКП від 30.09.2015 р. № 2493. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1378-15>.
3. Про затвердження Кодексу газорозподільних систем: постанова НКРЕКП від 30.09.2015 р. № 2494. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1379-15>.
4. Про затвердження Правил постачання природного газу: постанова НКРЕКП від 30.09.2015 р. № 2496. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1382-15>.
5. Про затвердження Типового договору транспортування природного газу: постанова НКРЕКП від 30.09.2015 р. № 2497. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1383-15>.
6. Про затвердження Типового договору розподілу природного газу: постанова НКРЕКП від 30.09.2015 р. № 2498. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1384-15>.
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
8. Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р., № 436-IV / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.
9. Постанова Верховного Суду України від 16.05.2011 р. у справі № 3-38rc11. URL: <http://document.ua/pro-stjagnennja-sumi-za-spozhitu-elektrichnu-energiju-doc61485.html>.